

"Public good" and "particular interest" as motives for the administrative activities of the Cossack officer elite of the Ukrainian Hetmanate in the 17th–18th centuries

Oleksii K. Strukevych

Public higher educational establishment
«Vinnytsia academy of continuing education»
Doctor in History, Professor (Ukraine)
email: strukevych@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9921-4193>

Abstract.

The purpose of the article is to examine the moral and political motivations underlying the activities of the Cossack officer elite (*starshyna*) of the Ukrainian Hetmanate in the seventeenth and eighteenth centuries. It aims to analyze the most significant moral and political dilemma faced by the officer elite, namely the tension between the common good and private interest; to identify the factors that shaped their moral and political motivations; and to determine how the idea of the common good was implemented in contemporary political practice. **The research methodology** is based on traditional general scientific methods of inquiry as well as specialized methods of historical research. Particular emphasis is placed on a thorough textual analysis of historical sources in order to identify even the most subtle aspects recorded in historical documents. The scientific novelty of the study lies in addressing a new and promising research topic that makes it possible to clarify the role and significance of moral and political factors in the life of the political elite of the Ukrainian Hetmanate. **Conclusions.** The analyzed material demonstrates that the performance of administrative functions encouraged the Cossack officer elite to justify their activities in terms of the common good, reflecting the evolution of the moral and political culture of the Ukrainian Hetmanate along the lines of the European Enlightenment. The idea of serving the common good was employed by the officer elite to legitimize their claims to public office and to justify their decisions and actions in both domestic and foreign policy. These ideas were manifested in the separation of the Hetman's private treasury from the state treasury, the moral condemnation of clan-based favoritism, the recognition of the need to reconcile the interests of all social estates and groups for the sake of the common good, and the willingness of certain members of the officer elite to subordinate their private interests to the interests of the Fatherland. The predominance of concern for the common good over private interests remained characteristic of the officer elite's political consciousness until the abolition of the Hetmanate.

Keywords: common good, private interest, Cossack officer elite (*starshyna*), military chancery officials, Ukrainian Cossack State.

«Благо посполите» та «користь партикулярна» як мотиви управлінської діяльності старшин України-Гетьманщини 17-18 ст.

Олексій Струкевич

КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

доктор історичних наук, професор (Україна)

email: strukevych@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9921-4193>

Анотація.

Метою статті є з'ясування морально-політичних мотивів діяльності, старшини України-Гетьманщини XVII – XVIII ст. Проаналізувати найбільш очевидну морально-політичну дилему у свідомості старшин між суспільним благом та приватною користю. Визначити чинники, які спонукали старшин до певної морально-політичної мотивації. Виявити, як ідея суспільного блага реалізувалася у тодішній політичній практиці. **Методологія дослідження** базується на традиційних загальнонаукових методах пізнання, а також на спеціалізованих методах історичного дослідження. Це насамперед ретельний текстуальний аналіз джерел з метою виявлення найдрібніших моментів, зафіксованих на сторінках історичних пам'яток. **Наукова новизна** полягає у зверненні до нової перспективної теми, яка дозволить з'ясувати роль та місце морально-політичних чинників у житті політичної еліти України-Гетьманщини. **Висновки.** Проаналізований матеріал дозволяє стверджувати, що виконання старшинами управлінських функцій спонукало їх до мотивування своєї діяльності загальносуспільними інтересами, що засвідчує еволюцію морально-політичної сфери України-Гетьманщини європейським просвітницьким шляхом. Ідею служіння суспільному благу старшини використовували для легітимації своїх претензій на владні посади, обґрунтування своїх рішень та дій у внутрішній, та зовнішній політиці. Дані ідеї втілювалися у відокремленні приватного скарбу гетьмана від скарбу державного; моральному осуді проявів клановості; усвідомленні потреби узгоджувати потреби усіх станів і верств заради реалізації спільних інтересів; здатності окремих представників старшинства піднятися до обмеження своїх приватних інтересів заради інтересів Батьківщини. Позитивний баланс на користь турботи загальносуспільними справами у свідомості старшин зберігався до часу скасування Гетьманщини.

Ключові слова: суспільне благо, приватний інтерес, козацькі старшини, військові канцеляристи, Українська козацька держава.

Постановка проблеми. У історичних джерелах XVII – XVIII ст. ми доволі часто наштовхуємося на поняття «суспільне благо» та «приватна користь» у різних типологічно подібних варіантах. А це означає, що ці прояви історичного буття, були причетні до формування світоглядних позицій, ухвал та політичних дій політичних суб'єктів. Вивчаючи поведінку старшин, ми мусимо брати до уваги тодішню барокову культуру, метою якої було: розворушити, схвилювати душу людини. Свідомість майбутніх старшин формувалася під впливом шкільних декламацій, діалогів, багаторольових драм. У них, у символічно-алегоричних образах, розроблялися насамперед теми мук Христових і гріхопадіння людини. Поряд з ними звучали й теми, близькі до тогочасного суспільного життя, наприклад, осуду антигромадських пристрастей і гріхів, які призводять до ворожнечі навіть «єдиноутробних братий»; божої справедливості у взаєминах між народами, без якої один народ розкошує за рахунок іншого. (Пилипчук, 2003, с.1011, 1014). Звичайно, що ці образи, трансформуючись у свідомості старшин, виступали механізмом породження громадських і політичних мотивацій їхньої поведінки, уявлень про конструктивні чи деструктивні суспільні чинники.

Очевидно, що настає час, особливо в умовах світової кризи демократії, виявлюваної і в цинічному нехтуванні морально-політичними принципами, зайнятися пошуками відновлення поваги до них. Сподіваємося, що цьому посприяють і матеріали цієї статті. У її межах ми зупинимося на розгляді морально-етичної дилеми між зорієнтованістю на суспільне благо чи приватну користь.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Тема моральних чинників поведінки історичних суб'єктів в українській історіографії сягає початку XVIII ст. Так, з позицій морального обов'язку – «уболівання серцем» за збереження історичної пам'яті «про наших сармато-козацьких предків, що ... славилися лицарською відвагою та богатирськими подвигами» розглядає завдання свого «літопису» Самійло Величко. (Величко, 1991, с. 26). У морально-етичному сенсі він визначає і сутність свого дослідницького принципу – «правдивий виклад історії», звільнений від

«панегіричного та поетичного непотребу, що належить знати тільки підліткам» (Величко, 1991, с. 29).

В. Ломиковський у «Словнику малоруської старовини», у статті про військових канцеляристів, серед критеріїв добору до цієї соціально-професійної верстви виокремлює саме морально-етичні риси: «чесна поведінка» і «добропорядність». (Ломиковський, 1894, с. 6)

З позицій історика народницької школи до «Людей Старої Малоросії» підходив О. Лазаревський, який різко засуджував старе українське панство, що «будувало свою фортуна на поті і крові українського селянина». (Оглоблин, 1959, с. 5) Процес перетворення верстви українських старшин у російське дворянство досліджував Д. Міллер (Міллер, 1897, 133). Це перетворення на думку дослідника, відбулося і внаслідок обміну «автономії на дворянство», що засвідчує моральний осуд істориком старшинства. Генеалогічним дослідженням старшинської верстви XVII – XVIII ст. присвятив свою наукову діяльність В. Модзалевський. Серед старшин, байдужих до долі Батьківщини, він виокремив когорту захисників ідеї автономізму, які характеризувалися переконаністю у праві України на незалежну політику і після договору 1654 р., сміливо виступати проти централізаторської імперської політики Москви й Петербургу (Модзалевський, 1991, с.10).

З позицій державницької школи морально-політичні риси «старшини повстанчої» аналізував В. Липинський, вказуючи на такі її риси як «моральний лицарський імператив», «лицарська, військова, предківська, аристократична традиція», «самоповага і патріотизм» (Липинський, 1920, с. 125–126). Водночас він унікав ідеалізації старшин «як кляси, що керувалася, як і кожна інша, егоїзмом і клясовими інтересами» (Липинський, 1991, с. 235, 237).

Біографії 23-х старшин доби піднесення «державної автономії» за К. Розумовського провів О. Оглоблин, враховуючи й морально-політичну мотивацію їх управлінських зусиль (Оглоблин, 1959, с. 6). Автору цих сторінок належить висвітлення окремих рис генерального підскарбія Я. Марковича.

До поля зору монографічного дослідження Я. Дзири, присвяченого козацькому літописанню 30 – 80-х рр. XVIII ст. потрапили такі морально-етичні прояви поведінки як «присяга честю нації», «клятва особистою гідністю»; тема зрадництва, егоїзму й користолюбства, а з іншого боку патріотизму й «вірної служби»; «турбота загальнонаціональним благом» (Дзира, 2006, с. 227, 230–231, 235).

Лідерські морально-політичні риси українських гетьманів аналізували у своїх працях Б. Крупницький, О. Оглоблин, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, В. Смолій та В. Степанков. Про дотримання українською старшиною моральних принципів в боротьбі за гетьманську булаву після смерті Івана Скоропадського йдеться в статті О. Криворучка та С. Даниленка (Криворучко, Даниленко, 2026).

Виклад основного матеріалу. Очоливши Гетьманщину, козацькі старшини взяли на себе роль управлінців – організаторів загальносуспільних справ. Виходячи із сутності політики як суспільного явища, цього можна було досягнути лише шляхом підпорядкування часткових інтересів інтересам загальносуспільним. Будучи лише нещодавно обраними на свої старшинські уряди як «кращі серед рівних», новоспечені управлінці не могли легітимізувати свою владну волю аристократичною традицією чи особистими заслугами перед військовим товариством та поспільством. Тому, поряд з владним примусом та закликами на користь суспільного блага, новоспечені урядовці могли спонукати своїх вчорашніх козаків-виборців до відповідних дій, опираючись насамперед на власний приклад.

До цієї норми очільники українського суспільства мусили прийти і з огляду на належність України до європейської цивілізації, у якій, починаючи з «Суми теології» Т. Аквінського (1274 р.), турбота «суспільним благом» розглядалася як Божий заповіт монаршим династіям. На старшин того часу не могли, хоча б опосередковано, не впливати погляди С. Оріховського, який розглядав державу як спілку громадян, поєднаних правом та «спільним добром». «Напущення королеві польському Сигізмунду-Августу Станіслава Оріховського-Роксолана» (1543) від імені «зразкового підданого» містить такі поради: «живи ж заради спільного добра»; «не все тобі дозволено... ти правиш від імені тих, хто тебе обрав... і їхня справа є для тебе найвищою»; «король вибирається задля держави, а не держава заради короля існує»; «без прихильності підданих німіцною і непевною буває влада королів» (Оріховський, 1543).

З названими ідеями цілком узгоджуються й суспільно-політичні та морально-етичні позиції козацької верхівки. Так, гетьман І. Виговський, прагнучи уникнути конфронтації з царським урядом, у квітні 1658 р. зобов'язує своїх послів оголосити низку таких аргументів: Військо Запорозьке обрало своїм протектором московського царя з огляду на загальносуспільні мотиви: «для милості самої православної віри» та «для допомоги всіх». Паралельно наголошувалося, що це було зроблено «не даючись для своїх прибутків схилитися». (Акты ЮЗР, 1872, 210). Не менш чітко цю позицію І. Виговський висловлював і у зверненні до європейських монарших

дворів, пояснюючи, що Військо Запорозьке «свої приватні справи тримало осторонь заради слави Божої та загального добра» (Звернення, 1997, с. 27).

На тих же морально-політичних позиціях перебувало й правобережне старшинство П. Дорошенка. Так, у березні 1669 р. генеральний писар Л. Бускевич різко таврує «наших людей військових» за «непостійність», виходячи з соціального призначення старшин: «про спільне добро переважно радіти, а не про примхи» (Акты ЮЗР, 1875, с. 142). Подібним чином сенс цієї дилеми витлумачував і гетьман. У листі до кошового І. Сірка (жовтень 1675 р.) П. Дорошенко підкреслює, що зброю і припаси надішле на Січ «тому що я не собі і не дітям моїм збираю, тільки на оборону і на красу і на славу всього війська» (Акты ЮЗР, 1882, с. 302).

Темою «загального добра» П. Орлик пояснював причини союзу з Карлом XII І. Мазепою. Слова останнього подано так: «...не для приватної моєї користі, не для високих гонорів, не для більшого збагачення, а ні для інших яких-небудь примх, але для вас всіх, хто під владою і регіментом моїм перебуває, для жінок і дітей ваших, для загального добра матері моєї вітчизни бідної України, всього війська Запорозького і народу Малоросійського» (Лист, 1994, с. 170, 181).

У взаємозв'язку з морально-етичною опозицією «суспільне благо/приватна користь» сформувалася й відповідна опозиція між чеснотою «самовідданий захист суспільної справи» та слабкодухістю, безпорадністю. Це чітко фіксує щоденник Генеральної Військової канцелярії за 2 квітня 1723 р.: «Писаний лист до посланих на Москву в інтересах Малоросії пп. Грабянки... та Гамалія... похваляючи їм за те, що вони два з чуйності своєї до спільного добра, для справування доручених собі справ залишилися в Москві, а інші ні з чим звідтіля, з ними буди, додому їдуть» (Лазаревский, 1897, с. 36).

Тема суспільного блага стала настільки домінантною, що активно використовувалася у політичній боротьбі. Так, у безнадійній ситуації, перед загрозою повного фізичного винищення Чернігова, Д. Многогрішний з оточенням вирішили вилагатися з-під влади гетьмана об'єднаної України П. Дорошенка й повернутися під протекцію Москви. У перемовинах з московитами вони не пропустили можливості стверджувати, що «по смерті Б. Хмельницького, по ньому наступні гетьмани, для своєї честі і собі примноження маєтності, Війська Запорозького обмежували вольності» (Акты ЮЗР, 1875, с. 24). Таким чином, засуджуючи попередників у корисливості, вони намагалися зобразити себе захисниками суспільного блага.

Парируючи ці закиди, П. Дорошенко заводить мову про так званих «закутних гетьманчиків», які «для своєї привати повстаючи, статейні речі (договірні статті – О.С.) псували» (Акты ЮЗР, 1875, с. 116). Наступник Д. Многогрішного І. Самойлович заявляє, що об'єднання зусиль П. Дорошенка та Запорожжя нашкодять суспільним справам: «...на зруйнування порядку доброго і на знищення України, а особливо на згубу людей чесних...» (Акты ЮЗР, 1882, с. 5).

Князь України-Руси під протекторатом Османської імперії (1677—1681) Ю. Хмельницький у липні 1677 р. теж звертався до роздумів про «благо посполите», стверджуючи, що жоден з володарів гетьманських клейнодів не зможе забезпечити суспільним станам їхніх «прав та вольностей», якщо «своїм незрілим розумом і марнослов'ям піднісся в гордість, не бажаючи нікому доброго, лише собі самому» (Акты ЮЗР, 1884, с. 253, 258).

Тема турботи суспільним благом, а не приватною користю, знайшла свою реалізацію у відокремленні гетьманських приватного та рангового господарств, а з ними й відповідних коштів, від скарбу державного. Так, у січні 1678 р. гетьман І. Самойлович запровадив новий порядок збору та витрачання коштів з горілчаних оренд, який би звільняв гетьмана від будь-яких підозр у привласненні коштів. У полках було обрано «придатних ("годних") людей», які збирали б і тримали гроші в себе, а гетьманові «на витрати військові (тут: на державні потреби – О. С.)» гроші видавали б «за розпискою» (Акты ЮЗР, 1884, с. 358, 467).

Ця ідея знайшла своє продовження у Конституції П. Орлика, зокрема у запровадженні посади генерального підскарбія, щоб він «скарб військовий у своєму нагляді мав... і ті [надходження – О.С.] на потребу публічну військову, а не на свою приватну, за відомом Гетьманським, вживав. Сам zaś Ясновельможний Гетьман до скарбу військового і до надходжень, до нього належних, не має стосуватися і на свій персональний пожиток вживати, задовольняючись своїми оброками і приходами» (Источники, 1859, с. 250).

Ця ідея продовжила життя і в Лівобережній Гетьманщині. Напередодні виборів Данила Апостола у 1727 р. з'являється «Анонімна записка про потребу обмежити владу гетьмана», а серед її пунктів – вимога встановити контроль за витрачанням коштів з військового скарбу: «...щоб на приватні нічий потреби якого скарбу не витрачувано» (Окиншевич, 1927, с. 362).

Утвердження ідеї суспільного блага спрацювало на заперечення згубного явища клановості. Так, змовники проти Дем'яна Многогрішного щиро чи позірно висловлювали занепокоєння з приводу того, що гетьман, позбавивши посад «старих заслужених військових товаришів», на їх місце одноосібно призначив «своїх братів, зятів та інших конфідентів».

Поняття «блага посполитого» старшинство пов'язувало із зосередженням у своїх руках функцій управління «справами посполитими». Це було природним наслідком функціонування

.....
суспільств Середньовіччя та Раннього нового часу, у яких турбота загальносуспільними справами ототожнювалася з соціальним інтересом провідної верстви (Рябов, 1992, с. 117). Сам факт своєї безпосередньої роботи у царині урядування старшини витлумачували як служіння «посполству», як сенс свого життя, особливо, якщо треба було сказати добре слово про небіжчика. Це засвідчує, наприклад, переписка старшин (червень 1685 р.) з приводу смерті гетьманича Семена Самойловича. Його прижиттєву діяльність оцінено як таку, що «...вітчизні нашій Україні багато вже чинила... а ще більше засвідчувати може праця його на добро посполите» (Акты ЗР, 1853, с. 185).

Набутком суспільно-політичної думки ставало також усвідомлення того, що реалізація загальносуспільних інтересів можлива лише за умови узгодження спільних зусиль усіх станів, включаючи й підпорядковані. Це у доволі розгорнутому викладі фіксує універсал І. Самойловича від 1 березня 1686 р. про впровадження орендної плати або «відкупів», необхідних для фінансування постійного компанійського війська. Наразившись на опір орендарів державної монополії на шинкування – продаж горілки вроздріб – гетьман вдається до таких аргументів: 1) запровадження відкупів необхідне для гарантування безпеки та збереження самобутності (ідентичності) «оборони вітчизни нашої України і... заховання цілості церков Божих і добра загального всього народу нашого християнського»; 2) «що війська згадані ми рейментар не для самих нас, але для всієї загальної утримуємо оборони», включно із тими, «які з шинків призики собі мають».

Викладаючи варіанти отримання необхідних коштів, І. Самойлович роз'яснює орендарям, що їм, зрештою, вигідний цей податок, оскільки він працюватиме як на загальну користь, так і на збереження ринку для збуту їхньої продукції. Це він пояснює через альтернативу: або «мусили бисьмо побори і подимне з посполитих людей для тої потреби витягати... які певне людей би розігнали», або «тії з шинків горілчаних зиски на посполиту всього нашого народу оберталися [мають – О. С.] потребу, аніж в самотний і приватний шинкарів пожиток приходити» (Акты ЗР, 1853, с. 189).

У контексті узгодження соціальних інтересів розмірковував також І. Мазепа. В універсалі від 11 вересня 1687 р. на відмову київських монастирських селян виконувати військову повинність щодо будівництва, ремонту, вартування й захисту міських оборонних споруд, гетьман дорікав їм тим, «що у всій вселенній, в місцевостях своїх мешкаючи, люди спільної цілості своєї спільним коштом і спільною працею стережуть і боронять» (Акты ЗР, 1853, с. 213).

Водночас старшини пам'ятали і про свої приватні, родинні справи. Зрештою, ми схильні стверджувати, що у свідомості старшин «благо посполите» та «приватна користь» поєднувалися. Старшини цілком усвідомлювали, що задоволення суспільних потреб є запорукою реалізації і їх станових інтересів. Так, наприклад, Ю. Хмельницький під час свого нетривалого гетьманування визнавав, що все військове товариство, починаючи від генеральних старшин і закінчуючи рядовим козаком стоять за Військо Запорозьке, «постерігаючи здоров'я свого, жінок і діток, і цілості маєтків своїх, і вольностей, криваво набутих» (Пам'ятники, 1898, с. 445). Як бачимо, у цитаті суспільне і приватне подані в одному семантичному ряді.

Ще наочніше поєднання цих тем нам подає один з ораторів на останньому в історії старшинському з'їзді, що відбувся у листопаді 1763 р. у Глухові. Старшина-патріот, закликаючи колег подумати «про відновлення колишніх Батьківщини вашої порядків та добробуту», шукає мотивації одночасно як в «любові до Батьківщини», так і в приватному інтересі: «заради власної вашої і нащадків ваших честі і користі» (Речь, 1882, с. 121).

Визначаючи баланс між загальносуспільним та приватним, можемо лише з певністю констатувати, що до часу скасування Гетьманства у 1764 р. цей баланс був позитивний на користь турботи загальносуспільними інтересами. Це, наприклад, чітко засвідчують підсумки роботи згаданого з'їзду. Старшини усіх рівнів продемонстрували відданість ідеї збереження Гетьманщини у республіканській формі правління. Проте, як засвідчать наступні події, політичної волі для реалізації цього задуму у старшин не вистачило. Чому баланс несподівано змінився на користь окремішнього, приватного? Це має стати предметом окремого дослідження.

Висновки. Підсумовуючи сказане, можемо стверджувати, що виконання старшинами управлінських функцій спонукало старшин до мотивування своєї діяльності загальносуспільними інтересами, що засвідчує еволюцію політико-моральної сфери суспільства України-Гетьманщини європейським шляхом. Ідею служіння суспільному благу старшини використовували для легітимації своїх претензій на владні посади, владних рішень та дій як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Поряд з риторикою морально-політичного змісту, старшинський загаль та окремі його представники вдавалися і до конкретних дій на захист загальносуспільних інтересів, що знайшло свою реалізацію у відокремленні приватного скарбу гетьмана від скарбу державного. З огляду на суспільне благо, старшини доволі рішуче засуджували прояви клановості у внутрішньополітичному житті. В старшинського загалу сформувалося усвідомлення потреби узгоджувати зусилля усіх станів і верств суспільства

.....
заради реалізації спільних інтересів. Окремі представники старшинства піднялися до ідеї обмеження своїх приватних інтересів заради зміцнення порядків та добробуту Батьківщини. Позитивний баланс на користь турботи загальносуспільними справами у морально-політичному комплексі старшин зберігався до часу скасування Гетьманщини.

Джерела та література:

- Акты ЗР** – Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией.
- Акты ЗР** (1853). Т. 5. (1633 – 1699). СПб.: Тип. Э. Пратца.
- Акты ЮЗР** – Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией.
- Акты ЮЗР** (1872). Т. 7. (1657 – 1663; 1668 – 1669). СПб.: Тип. В. В. Пратца.
- Акты ЮЗР** (1875). Т. 8. (1668 – 1669; 1648 – 1657). СПб.: Тип. В. В. Пратца.
- Акты ЮЗР** (1882). Т. 12. (1675 – 1676). СПб.: Тип. М. Этингера.
- Акты ЮЗР**. (1884). Т. 13. (1677 – 1678). СПб.: Тип. М. Этингера.
- Величко, С. В.** (1991). *Літопис*. Т. І. Київ: Дніпро, 371 с.
- Дзира, І.Я.** (2006). *Козацьке літописання 30-х – 80-х рр. XVIII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти*. Київ: Інститут історії України НАН України, 567 с.
- Дорошенко, Д.** (1985). *Гетьман Петро Дорошенко = Hetman Petro Doroshenko: огляд його життя і політ. діяльності..* Нью-Йорк: УВАН у США, 1985. 712 с.
- Звернення** (1997). Звернення (Універсал) від імені Війська Запорозького до іноземних володарів, у якому пояснюються причини розриву з Москвою (жовтень 1658 р.) *Пам'ять століть*, № 3. С. 27 – 31.
- Источники** (1859). Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. (1859). Часть II (1691 – 1722). Москва: Изд. ун-та, 2+340+1 с.
- Kryvoruchko, O., & Danylenko, S.** (2026). The struggle for the hetman's mace after the death of Ivan Skoropadsky (1722–1727). *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Series History*, 55, 37-46. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2026-55-37-46>
- Лазаревский, А.** (1897). *Отрывки из дневника Гетманской канцелярии за 1722-23 годы*: [отд. отт.: Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. Кн. 12]. Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 58 с.
- Липинський, В.** (1954). *Україна на переломі 1657 – 1659 : замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті*. Вид. 2-ге. Нью-Йорк: Булава, 304 с.
- Липинський, В.** (1991). Твори. Т. 3. – Філадельфія: Східньо-Європейський Дослідний Інститут ім. В. Липинського, 346 с.
- Ломиковский, В. Я.** (1894). *Словарь Малорусской старины, составленный в 1808 г. В. Я. Ломиковским*. Киев: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 32 с.
- Миллер, Д. П.** (1897). *Очерки из истории юридического быта старой Малороссии. Превращение козацкой старшины в дворянство*. Киев, 133 с.
- Модзалевський, В.** (1908). *Малороссийский родословник*. Т. 1. А – Д. Київ, 519 с.
- Модзалевський, В.** (1991). Галерея українських політичних смертників, емігрантів, засланих та в'язнів. *Пам'ятки України*. № 5, С. 8 – 11.
- Оглоблин, О.** (1959). *Люди старої України*. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 328 с.
- Окиншевич, Л.** Анонімна записка про потребу обмежити владу Гетьмана. *Праці комісії для виучування історії західньо-руського та українського права*. Вип. 3. Київ: Друк. ВУАН, 1927. С. 361 – 362.
- Оріховський Станіслав (Роксолан)** (1549). Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу. URL: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_08.htm#or2 (останнє звернення 19.04.2026.)
- Орлик, П.** (1994). Лист Пилипа Орлика до Стефана Яворського (1721 р.): свідчення самовидця про Мазепине відступництво. *Субтельний Орест Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст.* Київ: Либідь, С. 158 – 184.
- Памятники** (1898). Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. (1898). Т. 3. Київ.
- Пилипчук Р. Я.** (2003). *Театр в Україні. Історія культури* Т. 3. Київ, Наукова думка, С. 1006 – 1028.
- Речь** (1882). Речь «о поправлении состояния» Малороссии *Киевская старина*. № 4. С. 119 – 125.
- Рябов, С.** (1992). Метафізика інтересів як засадове бачення політики. *Політологічні читання*. № 1. С. 110 – 126.

References:

- Akty YuZR** – Akty, otnosiashchiesia k istorii luzhnoi i Zapadnoi Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoi komissiei. [in Russian].
- Akty YuZR.** (1872). T. 7. (1657–1663; 1668–1669). SPb.: Tip. V. V. Prattsa. [in Russian].
- Akty YuZR.** (1875). T. 8. (1668–1669; 1648–1657). SPb.: Tip. V. V. Prattsa. [in Russian].
- Akty YuZR.** (1882). T. 12. (1675–1676). SPb.: Tip. M. Ettingera. [in Russian].
- Akty YuZR.** (1884). T. 13. (1677–1678). SPb.: Tip. M. Ettingera. [in Russian].
- Akty ZR** – Akty, otnosiashchiesia k istorii Zapadnoi Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoi komissiei.
- Akty ZR.** (1853). T. 5. (1633–1699). SPb.: Tip. E. Prattsa. [in Russian].
- Appeal** (1997). Appeal (Universal) on behalf of the Zaporizhian Host to Foreign Rulers Explaining the Reasons for the Break with Moscow (October 1658). *Pamiat Stolit*, 3, 27–31. [in Ukrainian].
- Doroshenko, D.** (1985). *Hetman Petro Doroshenko: A Survey of His Life and Political Activity*. New York: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the USA. [in Ukrainian].
- Dzyra, I. Ya.** (2006). *Cossack Chronicle Writing of the 1730s–1780s: Source Studies and Historiographical Aspects*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
- Kryvoruchko, O., & Danylenko, S.** (2026). The struggle for the hetman's mace after the death of Ivan Skoropadsky (1722–1727). *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*, 55, 37–46. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2026-55-37-46> [in Ukrainian].
- Lazarevsky, A.** (1897). *Extracts from the Diary of the Hetman's Chancellery for 1722–1723*. Kyiv: Printing House of St. Volodymyr Imperial University. [in Russian].
- Lomikovskiy, V. Ya.** (1894). *Dictionary of Little Russian Antiquities, Compiled in 1808*. Kyiv: H. T. Korchak-Novytsky Printing House. [in Russian].
- Lypynsky, V.** (1954). *Ukraine at the Turning Point, 1657–1659: Notes on the History of Ukrainian State-Building in the Seventeenth Century*. 2nd ed. New York: Bulava. [in Ukrainian].
- Lypynsky, V.** (1991). *Works*. Vol. 3. Philadelphia: V. Lypynsky East European Research Institute. [in Ukrainian].
- Miller, D. P.** (1897). *Essays on the History of the Legal Order of Old Little Russia: The Transformation of the Cossack Officer Elite into the Nobility*. Kyiv. [in Russian].
- Modzalevsky, V.** (1908). *Little Russian Genealogical Register*. Vol. 1 (A–D). Kyiv. [in Russian].
- Modzalevsky, V.** (1991). Gallery of Ukrainian Political Martyrs, Émigrés, Exiles, and Prisoners. *Pamiatky Ukrainy*, 5, 8–11. [in Ukrainian].
- Monuments** (1898). Monuments Published by the Kyiv Commission for the Examination of Ancient Acts. Vol. 3. Kyiv. [in Russian].
- Ohloblyn, O.** (1959). *People of Old Ukraine*. Munich: Dniprova Khvyliya. [in Ukrainian].
- Okynshevych, L.** (1927). Anonymous Memorandum on the Need to Limit the Hetman's Power. In *Proceedings of the Commission for the Study of the History of Western Ruthenian and Ukrainian Law* (Vol. 3, pp. 361–362). Kyiv: VUAN Printing House. [in Ukrainian].
- Orikhovskiy, Stanislav (Roxolan).** (1549). Admonition to the Polish King Sigismund Augustus. [in Ukrainian].
- Orlyk, P.** (1994). Pylyp Orlyk's Letter to Stefan Yavorsky (1721): An Eyewitness Account of Mazepa's Defection. In *Orest Subtelny, The Mazepists: Ukrainian Separatism at the Beginning of the Eighteenth Century* (pp. 158–184). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
- Pylypchuk, R. Ya.** (2003). *Theatre in Ukraine. In History of Ukrainian Culture* (Vol. 3, pp. 1006–1028). Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].
- Riabov, S.** (1992). The Metaphysics of Interests as a Fundamental Vision of Politics. *Political Readings*, 1, 110–126. [in Ukrainian].
- Sources** (1859). *Sources of Little Russian History, collected by D. N. Bantysh-Kamensky and published by O. Bodyansky. Part II (1691–1722)*. Moscow: Moscow University Press. [in Russian].
- Speech** (1882). Speech "On the Improvement of the Condition" of Little Russia. *Kievskaya Starina*, 4, 119–125. [in Russian].
- Velychko, S. V.** (1991). *Chronicle*. Vol. 1. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].